

Ніхто з нас не острів, цілковито сам по собі; кожен — частка континенту, частина суші; якщо море змиє грудку землі, Європа поменшає так само, як тоді, коли б воно змило мис, маєток друзів твоїх або твій власний; смерть кожної людини уймає мене, бо я належу до всього людства; отож ніколи не посилай запитати, по кому подзвін — він по тобі. ДЖОН ДОНН

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Він простягнувся на рудому від глици лісовому килимі, оперши підборіддя на зігнуті руки, а ген угорі, у верхів'ях сосон, гуляв вітер. Там, де він лежав, схил гори був пологим, але нижче крутішав, так що йому було видно темну смужку асфальтівки, що вилася через перевал.

Уздовж дороги біг потічок, а далеко на перевалі над потічком він розгледів тартак і водоспад греблі, весь білий у променях літнього сонця.

— Цей той самий тартак? — запитав він.

— Так.

— Я його не пригадую.

— Його поставили вже після того, як ти тут був. Старий тартак далі — аж внизу за перевалом.

Він розгорнув на землі фотокопію штабної карти й узявся уважно її розглядати.

Старий зазірав йому через плече. Був це низький і кремезний літній чоловік у чорній селянській сорочці й сірих цупких штанях, взутий у тапці на мотузяній підошві. Він засапався від сходження під гору й поклав руку на один із двох принесених ними тяжких наплічників.

— Тоді моста звідси не видно.

— Ні, — підтвердив старий. — Це полога частина перевалу, тут потічок спокійний. Нижче, де дороги вже не видно між деревами, починається різкий спуск і крута ущелина...

— Пам'ятаю.

— Через неї й перекинутий міст.

— А де їхні пости?

— Один он на тому тартаку.

Зайнятий вивченням місцевості молодий чоловік вийняв бінокль із кишені вибляклої фланелевої сорочки кольору хакі, протер лінзи хустинкою й покрутив коліщатка, аж раптом перед очима чітко вималювалися дощаті стіни тартака й дерев'яна лавка біля дверей, велика купа тирси за відкритим навісом, де стояла циркулярка, і фрагмент лотоків, якими спускали колоди, на схилі по той бік потічка. Потічок у біноклі виглядав прозорим і гладким, а під гребенем води, що спадала з греблі, розсіювався на вітрі водяний пил.

— Там нема вартових.

— З комина йде дим, — відповів старий. — І одяг сушиться на мотузці.

— Я бачу, але нікого з вартових не видно.

— Може, в тіні сидить, — пояснив старий. — Зараз тут припікає. Він може сидіти в тіні з того боку, якого звідси не видно.

— Може, й так. А де наступний пост?

— Нижче за мостом. У хаті дорожнього майстра на п'ятому кілометрі від гребеня перевалу.

— Скільки там їх? — він вказав на тартак.

— Може, з четверо, та ще капрал.

— А внизу?

— Більше. Я розвідаю.

— А біля мосту?

— Завжди двоє. По одному з кожного боку.

— Нам треба буде трохи людей, — сказав молодший. — Скільки людей ти можеш зібрати?

— Зберу стільки, скільки скажеш, — відповів старий. — Тепер тут у горах людей чимало.

— Скільки?

— Більше сотні буде. Але вони поділені на малі загони. Скільки тобі треба?

— Скажу, коли роздивимося міст.

— Хочеш зараз його обдивитися?

— Ні. Зараз я хочу піти туди, де ми зможемо переховати вибухівку, поки не прийде пора. Їй потрібне дуже надійне місце, якщо можна, не далі ніж за півгодини ходи від мосту.

— Це просто, — промовив старий. — Звідтіля, куди ми йдемо, до мосту весь час униз по схилу. Але щоб туди дійти, тепер нам треба трохи подертися вгору. Ти голодний?

— Так, — відповів молодий. — Але поїмо пізніше. Як тебе звати? Я забувся. — Те, що він забувся, здалося йому лихим знаком.

— Ансельмо, — відказав старий. — Я звусь Ансельмо, і родом я з Барко-де-Авілі. Давай підсоблю тобі з мішком.

Молодий чоловік, високий і худорлявий, з вигорілим на сонці світлим волоссям і обвітреним засмаглим обличчям, одягнутий у вибляклу фланелеву сорочку й селянські штани та взутий у тапці на мотузяній підшві, схилився, просунув руку в шкіряну лямку й завдав важкий наплічник собі на плечі. Тоді одягнув другу лямку й розподілив вагу наплічника на спині. Сорочка на спині під наплічником досі не просохла.

— Я вже впорався, — сказав він. — Кудою підемо?

— Під гору, — відповів Ансельмо.

Зігнувшись під тягарем наплічників, обливаючись потом, вони розмірено піднімалися вгору сосновим лісом, що вкривав схил гори. Молодий не міг розгледіти жодної стежки, але вони

спиналися вгору, огинаючи схил, доки не перетнули малий потічок, і старий, не спиняючись, повів угору понад краєм його кам'янистого русла. Підйом тепер був крутішим і важчим, аж ось нарешті перед ними виріс гладкий гранітний виступ, з якого спадав струмінь води, і старий спинився біля підніжжя виступу, чекаючи на молодого.

— Ну, як ти?

— Та нічого, — відповів молодий. Він геть упрів, а м'язи на його стегнах сіпалися після крутого підйому.

— Тепер чекай на мене тут. Я піду їх попередити. Ти ж не хочеш, аби тебе підстрелили з тим добром на спині.

— Навіть жартома, — озвався молодий. — Це далеко звідси?

— Дуже близько. Як тебе кличуть?

— Роберто, — відповів молодий. Він зсунув наплічник зі спини й обережно поклав його між двох валунів край потічка.

— То сиди тут, Роберто, я прийду по тебе.

— Гарзд, — відповів молодий. — Ти плануєш спускатися до мосту цим шляхом?

— Ні. Звідтіля до мосту буде інша дорога. Коротша й легша.

— Я не хочу тримати цей вантаж далеко від мосту.

— Подивишся. Як тобі не сподобається, виберемо інше місце.

— Подивимся, — відповів молодий.

Сівши біля наплічників, він дивився, як старий видряпується на скелю. Це було нескладно, і з того, як він, не шукаючи, намацував руками заглибини, молодий зрозумів, що той спинався тут уже не раз. Але ті, що були нагорі, дуже дбали, аби не залишати жодного сліду.

Молодий чоловік, на ім'я Роберт Джордан, смертельно згоднів і тривожився. Голодний він був часто, але тривоги завичай не відчував, зовсім не переймаючись тим, що з ним трапиться, і знаючи з досвіду, наскільки в цьому краї просто

пересуватися в тилу ворога. Пересуватися за лінією фронту так само легко, як її переходити, якщо тільки мати доброго провідника.

Складно стає лиш тоді, коли перейматися, що станеться, як тебе спіймають — ось коли складно, а ще коли вирішуєш, кому можна довіряти. Людям, із якими працюєш, треба або довіряти цілком, або зовсім не довіряти, і тут доводиться вирішувати. Цим він якраз не переймався. Тривожило його інше.

Цей Ансельмо був надійним провідником і досконало ходив по горах. Роберт Джордан, котрий сам ходив незлецьки, після розпочатої вдосвіта мандрівки зрозумів, що старий може загнати його на смерть. Дотепер Роберт Джордан покладався на цього Ансельмо у всьому, окрім суджень. Не було ще нагоди перевірити судження старого, а поза тим, за свої судження він відповідає сам. Ні, Ансельмо не викликав тривоги, і питання мосту було не складнішим, ніж інші. Він знав, як підірвати будь-який міст, і мав за собою підриви мостів яких завгодно розмірів і конструкцій. У двох наплічниках було досить вибухівки й необхідного спорядження, аби належно підірвати міст навіть удвічі більший, ніж той, про який розповів Ансельмо, той, який залишився в спогаді, відколи він перейшов його під час пішої мандрівки до Ла-Гранхи 1933 року, і опис якого прочитав йому Гольц позавчора ввечері в горішній кімнаті будинку під Ескоріалом.

— Підірвати міст — це ще не все, — промовив тоді Гольц, тицьнувши олівцем на велику карту. Його виголена пошрамована голова блищала у світлі лампи. — Розумієте?

— Так, розумію.

— Цього абсолютно недостатньо. Просто підірвати міст — це провал.

— Так, товаришу генерале.

— Підірвати міст у точно встановлений час, згідно з призначеною годиною наступу — ось що потрібно. Ви, звичайно ж, це розумієте. Це ваше завдання, і так його слід виконати.

Гольц поглянув на олівець, а тоді постукав ним по зубах.

Роберт Джордан промовчав.

— Ви розумієте, що це ваше завдання і так його треба виконати, — повторив Гольц, дивлячись на нього, і притакнув головою. Тепер він стукав олівцем по карті. — Я б виконав його саме так. Але якраз це для нас неможливе.

— Чому, товаришу генерале?

— Чому? — гнівно повторив Гольц. — Ви бачили стільки наступів і питаєте мене чому? А де гарантія, що мої накази не зміняться? А де гарантія, що наступ не буде відкликано? Де гарантія, що наступ не буде відкладено? Де гарантія, що він почнеться в межах шести годин від запланованого часу? Хіба хоч якийсь наступ відбувся за планом?

— Якщо це ваш наступ, він почнеться вчасно, — сказав Роберт Джордан.

— Жоден наступ не мій, — промовив Гольц. — Я їх готую. Але вони не мої. Артилерія не моя. Мушу її домагатися. Мені ніколи не дають того, що я прошу, навіть коли воно є. Але це найменший клопіт. Є інше. Знаєте, які ці люди. Нема чого вдаватися в подробиці. Завжди щось трапляється. Завжди хтось втрутиться. Тепер ви, напевно, зрозуміли.

— А отже, коли міст має бути підірваний? — запитав Роберт Джордан.

— Після початку наступу. Коли почнеться наступ — і не раніше. Так щоб жодне підкріплення не пройшло цією дорогою, — він показав олівцем на карту. — Я мушу знати, що по цій дорозі нічого не пройде.

— А коли почнеться наступ?

— Я скажу вам. Але дата й година мають вам служити лише як вказівка вірогідності. На той час ви маєте бути готові. Підірвете міст після того, як почнеться наступ. Бачите? — він показав олівцем. — Це єдина дорога, якою можна перекинути підкріплення. Єдина дорога, якою можна скерувати танки, артилерію чи навіть вантажівку до перевалу, коли я почну на нього наступ. Я мушу знати, що міст знищено. Але не раніше, бо його зможуть полагодити, якщо наступ перенесеться. Ні. Його треба підірвати, коли почнеться наступ, і я мушу знати, що він знищений. Біля мосту тільки двоє вартових. Чоловік, який піде разом з вами, щойно звідти. Кажуть, це дуже надійна людина. Переконаєтесь. Він має людей у горах. Зберіть їх стільки, скільки буде потрібно. Візьміть якомога менше, але достатньо. Я не мушу вам цього всього пояснювати.

— А як я маю визначити, що наступ почався?

— Наступати має дивізія в повному складі. Перед наступом буде проведена авіаційна підготовка. Ви ж, здається, не глухий?

— Значить, коли почнеться бомбардування, я можу вважати, що наступ почався?

— Не завжди це так буває, — сказав Гольц і похитав головою. — Але в цьому випадку можете так вважати. Це мій наступ.

— Розумію, — промовив Роберт Джордан. — Не сказав би, що мені це дуже подобається.

— Мені теж це не дуже подобається. Якщо не хочете за це братися, скажіть відразу. Якщо вважаєте, що ви не в змозі цього виконати, скажіть відразу.

— Я виконаю це, — сказав Роберт Джордан. — Виконаю це як слід.

— Це все, що я хотів знати, — сказав Гольц. — Що нічого не проїде тим мостом. Це однозначно.

— Розумію.

— Я не люблю просити когось про таке і в такий спосіб, — продовжував Гольц. — Я не міг би вам наказати це зробити. Я розумію, до чого вас можуть змусити умови, які я ставлю. Я пояснюю все дуже докладно, щоб ви все зрозуміли — зрозуміли всі можливі труднощі й вагу цієї справи.

— А як ви рушите на Ла-Гранху, якщо моста не буде?

— Ми просуватимемося, готові полагодити його після того, як займемо перевал. Це дуже складна й прекрасна операція. Така ж складна й прекрасна, як завжди. Цей план розробили в Мадриді. Це ще один шедевр невдахи-професора Вісенте Рохо. Наступ проведу я і проведу його, як завжди, недостатніми силами. І все ж, ця операція дуже можлива. Мене вона тішить більше, ніж зазвичай. Вона може закінчитися успіхом, якщо прибрати цей міст. Ми можемо взяти Сеговію. Гляньте, я покажу вам, як це буде. Бачите? Ми не підемо в наступ гребенем перевалу. Тут ми закріпилися. Це значно далі. Дивіться... Ось тут... Ось так...

— Я волів би не знати, — сказав Роберт Джордан.

— Добре, — сказав Гольц. — Менше багажу тягнути за лінію фронту, правда?

— Завжди краще не знати. Тоді, що б не трапилося, не я буду тим, хто вибовкав.

— Краще не знати, — Гольц почухав лоба олівцем. — Скільки разів я сам хотів би не знати. Але те, що вам треба знати про міст, ви знаєте?

— Так, це я знаю.

— Вірю, що так і є, — промовив Гольц. — Я не буду виголошувати вам жодної напутньої промови. Тепер давайте вип'ємо. Коли я багато говорю, в мене в горлі пересихає, товаришу Хордан. Ваше прізвище смішно звучить іспанською, товаришу Хордан.

— А як іспанською буде Гольц, товаришу генерале?

— Хоце, — ошкірився Гольц, видобувши звук глибоко з горла, мовби відхаркуючи слиз. — Хоце, — прохрипів він ще раз. — Товариш хенерал Хоце. Якби я знав, як вони вимовляють іспанською «Гольц», то вибрав би собі краще ім'я перед тим, як приїхати сюди воювати. Подумати лишень — їду командувати дивізією й можу вибрати собі яке хоч ім'я, а вибираю Хоце. Хенерал Хоце. Тепер запізно вже щось міняти. Вам подобається *партизанщина*? — Це було російське слово на позначення боротьби в тилу ворога.

— Дуже, — відповів Роберт Джордан і усміхнувся. — Свіже повітря дуже корисне для здоров'я.

— У вашому віці я теж це дуже любив, — промовив Гольц. — Кажуть, ви майстерно підриваєте мости. По-науковому. Це тільки чутки. Сам я ніколи не бачив вашої роботи. Може, це все вигадки. Ви справді їх підриваєте? — під'юджував він. — Ось, випийте, — він протягнув Робертові Джордану склянку іспанського бренді. — Ви *справді* їх підриваєте?

— Часом так.

— З цим мостом не може бути жодного «часом». Ні, досить уже говорити про цей міст. Все, що стосується мосту, ви розумієте вже достатньо. Ми дуже серйозні люди, тож і жартувати можемо досить різко. Слухайте, у вас по той бік фронту багато дівчат?

— Ні, на дівчат часу немає.

— Я з вами не згоден. Чим менш регулярна служба, тим безладніше життя. А ваша служба дуже нерегулярна. І ще вам слід підстригти волосся.

— Волосся в мене таке, яке мені треба, — сказав Роберт Джордан. Він би швидше крізь землю провалився, ніж дав собі поголити голову, як Гольц. — Мені є про що думати й без дівчат, — похмуро додав він. — У яку форму я маю вдягнутися?

— Жодної форми, — відповів Гольц. — І з волоссям усе гаразд. Це я дражнив вас. Ви дуже несхожі на мене, — сказав Гольц